

THY 5036

I.P. Jacobsen Center,
Storegade, Thisted By

Arkæologiske undersøgelser af huse og kulturlag
fra middelalder og renæssance

Bygherrerapport

v. cand.mag. Charlotte Boje H. Andersen,
Museet for Thy og Vester Hanherred, juni 2007

Indledning

I forbindelse med byggeriet af I.P.Jacobsens Centeret i Thistedes midtby er der foretaget arkæologiske undersøgelser, som har bidraget med ny viden om byens ældste historie. Det berørte område ligger centralt i det, vi mener, er det ældste Thisted. Mulighederne for udgravninger opstod, da husene i området var revet ned, og inden de store maskiner for alvor gik i gang.

På det meste af byggepladsen var der ikke bevaret ældre strukturer, da der her havde været kældre og nyere bygninger. Op mod Storegade var der imidlertid noget at undersøge, bl.a. et areal på 30 m², hvor der var bevaret rester af to huse, der kan dateres til 1200-tallet e.Kr.

Figur 1. Kopi af lokalplanens kort over området, der skal bebygges. Forundersøgelserne fandt sted i den østlige del af Delområde I, på matriklerne 260a, 260c og 260d samt området "Ø" (markeret med rød firkant). Matrikel 261a (Skoringen) er ikke nedrevet endnu. Delområde III, Store Torv, er tidligere undersøgt ved arkæologiske udgravninger.

Kulturhistorisk redegørelse, udgravningens resultater

Under Storegade stod op til 2-2½ m høje profiler ind mod gaden, og her kunne vi registrere uforstyrrede kulturlag fra middelalder og nyere tid (se figur 2). Nederst i profilerne lå grus fra strandvolde, idet kysten tidligere har ligget længere inde end den nuværende kystlinie. Over gruset var nogle steder lag med konstruktionsrester af sten og ler, svarende til de hustømter, vi undersøgte (se nedenfor). Derover forholdsvis tykke opfyldslag med meget organisk materiale og et stort indhold af knogler. Over disse lag var over en større strækning stenlægninger, der tolkes som gadelag og kan repræsentere regulering af byen. Herover igen humøse opfyldslag.

Moderne forstyrrelser begrænsede sig til den øverste ½-1 meter. Ud fra fund af enkelte skår dateres de nederste lag til middelalder (1050-1536 e.Kr.), mens kridtpiber og kakkelpotter placerer de øvre kulturlag over gadelagene efter 1600.

Figur 2. Foto af profil under Storegade med jordlag, der fortæller byens historie. Nederst over gruset ses lerlag med store sten, som er resterne af et hus. Derover mørke opfyldslag og vejlag, og øverst den moderne bys lag med ledningsgrøfter og brolægning.

Søgegrøfter på grunden viste kun nyere opfyld og bygningsrester, så der blev fokuseret på området ud mod gaden. Til alt held havde der ikke været kældre i hele bebyggelsen ud mod Storegade, og en ”knold” på ca. 6 x 5 m stod tilbage med uforstyrrede kulturlag og konstruktionsrester (knolden ses nederst i billedet på forsidenes foto). Her var der rester af to huse, som lå med gavlene tæt op mod hinanden, men som ikke har været i brug samtidig – hus 1 var ældre end hus 2 (se figur 3 og 4). Begge huse var delvis gravet væk af kældrene fra den senere bebyggelse på stedet, så vi kan ikke afgøre deres længde, men deres indvendige bredde var ca. 3 meter.

Figur 3. Hustomterne som de fremstod efter første afrensning. De lyse bæltter er lerlag. I midten den tværgående stenrække N1.

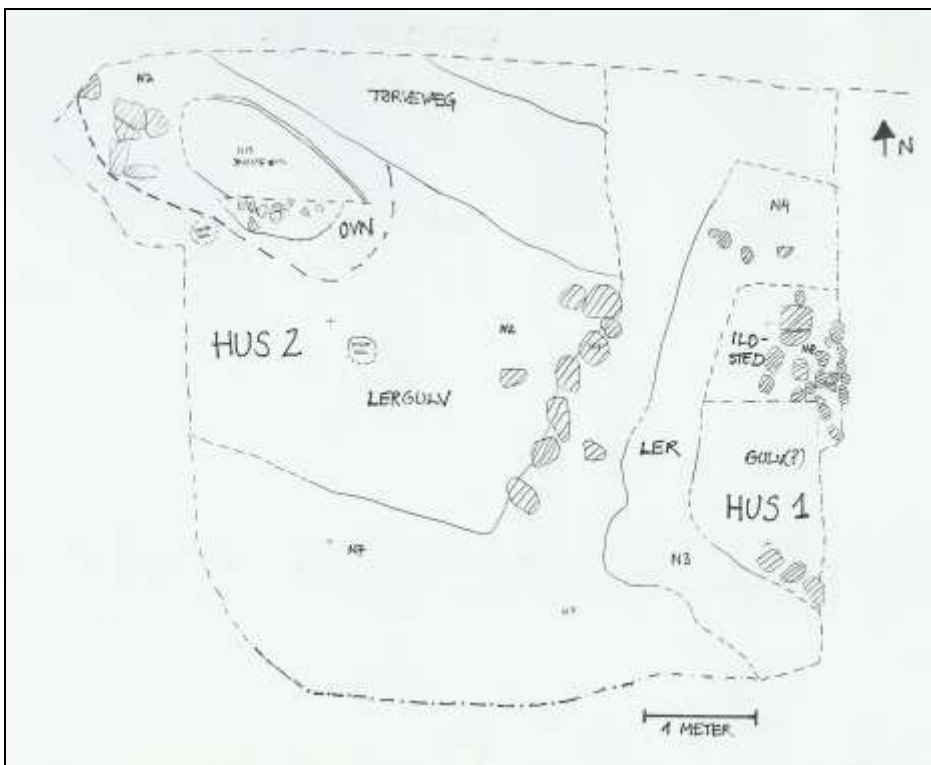
Husene har haft lergulve og vægge bygget af græstørv, ganske som de huse fra tidlig middelalder, man i de seneste år har udgravet andre steder i Thy. I lergulvet i et af husene var der spor efter stolper, som har stået midt i rummet og båret taget, der formentlig har været af strå.

I det ene hus har der været åbent ildsted, mens det andet har haft en ovn. Ovnene var bygget op som en lerkappe over en bund af ler og sten. Der blev fyret op i ovnen, så sten og ler blev varmet op, og derefter ragede man gløderne ud. I sådan en ovn har man bl.a. bagt brød, og indfyringsåbningen med gløderne fra ovnen har fungeret som et lille ildsted til en lertøjs gryde. Ovnene har samtidig været en ganske effektiv varmekilde i det forholdsvis lille hus. Der var to faser i ovnen, og det fremgik tydeligt, at man på et tidspunkt har bygget ovnen om og derved rykket den lidt mod syd. Det ser desuden ud som om, indfyringsåbningen i den ældste ovn vendte ind mod rummet, mens den i den yngste fase blev drejet 90 grader og flyttet ud til væggen (se figur 5 og 6).

Husenes beboere har boet tæt på kysten, for det fremgik af udgravningerne, at husene var bygget på strandengen. Man må ud fra fundene og husenes placering forestille sig, at de her har beskæftiget sig med fiskeri og måske lidt småhåndværk. F.eks. var der spor af metalstøberi og måske læderbearbejdning.

Blandt fundene fra husene kan nævnes en benskjøjte, et stykke af en kam og forskellige redskaber lavet af ben, enkelte potteskår, lidt bronzeblik og en mønt, der efter de foreløbige undersøgelser er fra midten af 1200-tallet. I området blev der desuden fundet to andre middelaldermønter samt et par mønter fra 1600-tallet, der lå i nogle yngre lag. Middelalderens mennesker havde penge mellem hænderne, men der var hidtil kun fundet en enkelt mønt i Thisted.

Det store kridtindhold i Thistedes undergrund bevirker, at der generelt blev fundet mange velbevarede dyreknogeter og fiskeben, som var en del af det affald, kulturlagene var bygget op af.

Figur 4. Oversigtstegning over hustomterne. Til højre hus 1 med rester af et ildsted. Til venstre hus 2 med ovnen. Det fremgik af lagene i husene, at hus 1 var gået ud af brug og revet ned, da hus 2 blev bygget.

Figur 5. Ovnens under udgravning. En ovnbund af brændt ler er gravet frem. Til venstre i billedet ses stenene, der danner kant om indfyringsåbningen.

Figur 6. Snit gennem ovnen. Her ses, hvordan ovnen har haft to faser med tilhørende lerlag og stenbunde. Den ældste ovn var lidt smallere og lå lidt længere mod nord. Ovnens har ligget helt op mod ydervæggen mod nord.

Figur 7. Kopi af bageovn af nogenlunde samme type, opført ved Heltborg Museum. Der er tændt op i ovnen. Til sidst skræbes gløderne ud og ovnen er klar til brug.

På det tidspunkt, husene var i brug, var Thistedes ældste kirke højst sandsynligt allerede bygget. Den havde størrelse som en almindelig landsbykirke, og lå der, hvor der omkring 1500 blev bygget den store flotte kirke, vi ser i dag. Den ældste by eller handelsplads har formentlig ligget øst for kirken, neden for bakken, og byen er først senere ”vokset” op omkring kirken. Der har i den romanske kirkes tid sandsynligvis også været landbebyggelse i området omkring kirken, hvor der har været god agerjord. Forud for en tilbygning til kirken udgravede Nationalmuseet i 2004 et antal middelalderlige begravelser, der hørte til den ældste kirke.

Relationen til mellem de udgravede huse og kirken belyses endvidere af, at der i en af de udgravede husvægge var anvendt et fragment af en limstenskvader. Sådanne kvadre blev anvendt i den ældste kirke, og den kan være hentet på byggepladsen. Således kan vi placere husene i begyndelsen af 1200-tallet. Denne datering støttes af, at der i laget over husene lå en mønt fra midten af 1200-tallet.

Thisted nævnes første gang i 1367, men der er ikke sikre grundlag for at opfatte stedet som en egentlig by på det tidspunkt. Kirkens ombygning kædes sammen med, at Thisted fik status som købstad midt i 1400-tallet, og det var nok da, der for alvor kom gang i etableringen af en by. Dette kunne vi også finde spor af i udgravningerne. Over hustomterne fra 1200-tallet lå tykke lag, der bl.a. indeholdt spor af en gadebelægning samt rester af et hus fra 1600- eller 1700-tallet, der lå med facade op mod Storegade. Øverst kom så de moderne lag – grus og sand i ledningsgrøfterne under nutidens gadeniveau.

Figur 8. Som så ofte før oplevede vi under udgravningerne en stor interesse fra byens borgere. Mange synes, det er spændende at se, hvad der ligger skjult under vore fødder, og er interesserede i, hvad det kan fortælle om vores fælles historie. Den 26. april blev der afholdt et aftenarrangement med åben udgravning, hvor vi fortalte om udgravningens resultater. Bygherren serverede øl og vand til gæsterne ved arrangementet.

Undersøgelsens perspektiver

Som nævnt er der tale om den første arkæologiske undersøgelse af middelalderlig bebyggelse i Thisted By. Undersøgelserne af jordlagene i profilerne fortæller lidt om, hvordan Thisted gennem tiden har udviklet sig. De undersøgte områder har givet mange nye informationer, som forhåbentlig kan suppleres ved kommende udgravninger.

Huse af den type, vi har udgravet i Thisted, er efterhånden velkendt i Thy, hvor der er udgravet tomter af lignende huse i bl.a. Sjørring, Hundborg, Villerslev og Hanstholm.¹ Dateringen for disse huse ligger i 1100-tallet og knyttes til landbebyggelse. Tørvehuse kendes også fra Mors og fra Fjand men optræder ellers stort set ikke i middelalderlige fund fra det øvrige Danmark. Af den grund er der stadig mange informationer at hente om husenes struktur og indretning, hver gang en ny tomt udgraves.

Husene i Thisted kan på grund af beliggenheden ikke opfattes som bondegårde, men skal snarere ses som fisker- og/eller håndværkerhuse, der har ligget tæt ved kysten. Thisted-udgravningen har dermed bidraget med et nyt perspektiv på husenes brug, og fundene kan også fortælle om beboernes liv og økonomi.

Der er under udgravningen indsamlet en del prøver af lag, bl.a. med bevaret organisk materiale, fiskeben og dyreknogler. Der bør foretages naturvidenskabelige analyser af lagenes indhold af f.eks. korn og andre plantedele, og det vil være yderst relevant at undersøge fiskebenene. Dette vil vise, hvad folk har fanget – og hvilke fisk, der levede i Limfjorden i begyndelsen af 1200-tallet, hvor Agger Tange sandsynligvis havde lukket fjorden mod vest.

Undersøgelserne har dermed givet gode muligheder for ny viden med både lokal og national betydning.

Baggrund og begrundelse for udgravningen

Undersøgelsen var foranlediget af de store anlægsarbejder, der er i gang forud for byggeriet af et indkøbscenter, I.P.Jacobsen Center, øst for Store Torv i Thisted. Bygherre på indkøbscenteret er Per Overgaard Holding, og hovedentreprisen ligger hos MT Højgaard.

Museet kendte ikke omfanget af bevarede anlæg i området, men da entreprenøren havde fjernet bygningerne med tilhørende kældre syd for Storegade, stod det klart, at der i profilerne var kulturlag, der skulle undersøges. Museumsloven giver museet ret og pligt til at foretage en forundersøgelse, inden anlægsarbejdet kan fortsætte. Der blev truffet aftaler omkring budget og tidsplan med bygherren, som ifølge Museumsloven skulle betale undersøgelserne. Der blev foretaget en arkæologisk forundersøgelse og efterfølgende en egentlig arkæologisk udgravning af et lille område op mod Storegade, hvor der var bevarede kulturlag og anlæg fra middelalderen.

Figur 9. Der arbejdes med registrering af de fremgravede anlæg.

---

¹ Nogle af disse huse præsenteres i Anne-Louise Haack Olsen: "Af tørvehusets saga" i *SKALK* nr. 4, 2005.

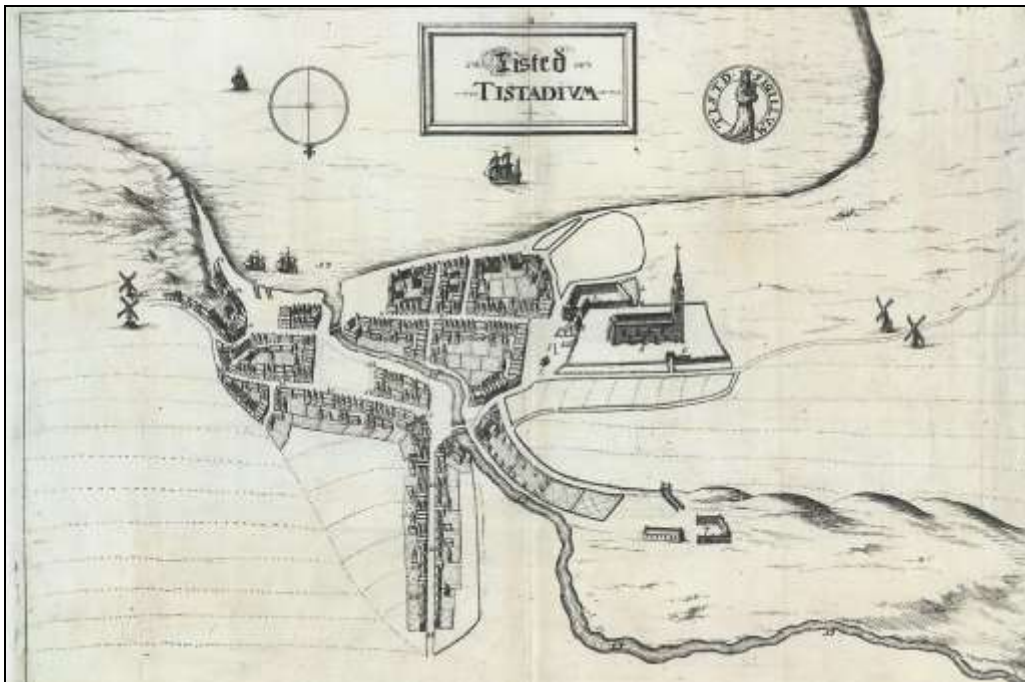
Landskabet

Topografi, terræn og undergrund

Udgravningsområdet ligger midt i det ældste Thisted, ca. 150 m øst for Thisted Kirke, og tæt syd for Storegade, der går fra Store Torv ned mod havnen. Storegade anses for at være et af de ældste gadeforløb i Thisted, ligesom områderne nord og syd for Storegade menes at være byens ældste del.² Der er ikke tidligere foretaget arkæologiske udgravninger i byen, som bekræfter disse antagelser, der bl.a. tager udgangspunkt i de topografiske forhold.

Storegade munder mod vest ud i Store Torv, byens centrale torv, der kan følges tilbage til Resens kort fra 1670'erne. Vest herfor ligger kirken på et bakke drag, der strækker sig ind i landet mod vest. Fra kirken og mod øst, ned mod havnen falder det naturlige terræn temmelig markant, hvilket også fremgik tydeligt af undersøgelserne på Store Torv, hvor der kunne observeres et fald på undergrundskridtet fra vest mod øst. Vestligst på Store Torv lå kridtet umiddelbart under torvebelægningen, mens kridtet på den østlige del af torvet lå op til 90 cm under overfladen og var overlejret dels af forskellige kulturlag og opfyldslag, dels af grusaflejringer.

I udgravningsområdet syd for Storegade nåede vi ikke til kridtet, men undergrunden var her grusaflejringer over kridtet. Indholdet af snegle og østersskaller indikerede, at gruset var rester af strandvolde ved kysten. COWI foretog boringer i området og nåede ren kridt i ca. 1,20 meters dybde under udgravningens bundterræn (som lå ca. 2 meter under gadeniveau).

Figur 10. Resens kort over Thisted fra 1677, byen ses fra nord. Der ses en åben plads øst for kirken. Bebyggelsen ligger primært ved Storegade, der går mellem torvet og havnen.

Vi har ikke noget sikkert kendskab til kystliniens forandringer gennem tiden. Men kystlinien lå i middelalderen længere inde, end den gør nu, hvor området ved havnen er dannet ved opfyldninger gennem tiden. Dette bekræftes af, at de udgravede huse lå på strandvoldsgrus, dækket af et tyndt

---

² Jævnfør artiklen "Thistedes byplan i middelalderen" af Robert Mogensen i *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1999.

muldrag. Man kan således forestille sig, at husene har ligget på en forholdsvis lavtliggende, græsklædt strandeng, tæt ved kysten. Husenes gulvniveau lå ca. 1,60-1,70 m under nuværende gadeniveau. Set her nede fra har kirken ligget meget højt i terrænet og domineret området som den eneste stenbygning gennem flere hundrede år.

Der har formentlig været ladeplads ved kysten – en egentlig havn blev først etableret langt senere. De udgravede huse kan have hørt til en kystvendt bebyggelse, hvor man har beskæftiget sig med fiskeri, småhandel og håndværk.

Andre fortidsminder i området

Fra forskellige perioder i oldtiden er der også påvist bebyggelse og gravpladser i den nuværende by³. Dette bekræfter, at området byder på gode ressourcer, og generelt er Thy rigt på fortidslevn. Et tydeligt levn i byen fra ældre bronzealder er Langdyssen ved vandtårnet. Højen har fungeret som gravplads for flere generationers bønder for godt og vel 3000 år siden.

Senest er der ved Landlyst og Drengshøj i det vestlige Thisted udgravet rester af store gårde fra bronzealderen (husene dateres til perioden ca. 1200-800 f.Kr.)⁴.

Udgravningens data

Prøvegravningen foregik i perioden 10/4-25/4, mens selve udgravningen begyndte 30/4 og sluttede 14/5 2007. Vejret var i hele udgravningsperioden for det meste tørt og solrigt.

Deltagere - Udgravningsleder og ansvarlig for beretning: Cand.mag., ph.d. Charlotte Boje Hilligsø Andersen. Øvrige deltagere i udgravningen, dagligt museumsassistent Michael Vandet, på enkelte dage museumsassistenterne Ib Nielsen og Poul Brandt. 10.-12. maj: arkæolog Anne-Louise Haack Olsen.

Figur 11. Med gravemaskine fjernes på udgravningens sidste dag de sidste spor af huset.

Maskinkraft – da udgravningerne gik i gang, var de fleste af bygningerne fjernet, og flere steder stod profiler klar til manuel afrensning. Derudover blev der undervejs i forløbet gravet to søgegrøfter og foretaget mindre afgravninger på fladerne og omkring ”knolden”. Arbejdet blev udført dels med gravemaskine leveret af Henrik Thomsen, Beersted, dels med rendegraver leveret af Jørgen Thomsen, Østerild. Jorden blev deponeret i området.

³ Der gives en oversigt over oldtidsbebyggelsen i *Thisted Købstads Historie* bind 1, Thisted 1994.

⁴ Mette Roesgaard Hansen og Anne-Louise Haack Olsen: Fortællingen om Landlyst og Drengshøj i *Historisk Årbog. Thy og Vester Hanherred* 2005.

Udgravningens metode

Udgravningsmetode og forløb

Undersøgelsen var delt op i to etaper – en forundersøgelse og en egentlig undersøgelse.

Forundersøgelsen startede, da diverse bygninger og kældre var fjernet. Området fremstod derfor med gruber efter kældrene i arealet op mod Storegade, mens området længere tilbage på grunden dels lå med flader af stabilgrus under bortgravede flisebelægninger, dels med gruber efter bygningerne, der havde ligget ned mod Toldbodgade.

Formålet med forundersøgelsen var at lokalisere eventuelle undersøgelsesområder med bevarede lag og anlæg. I den forbindelse blev profilerne under Storegade afrenset manuelt og registreret. Det prioriteredes at få en lang, gennemgående profil under Storegade. Med maskine blev fladen nede i kældergruben rensset op. Der blev foretaget undersøgelser og registreringer af fladen i kældergruberne, og endelig blev der med maskine trukket to parallelle søgegrøfter i nord-sydlig retning. Her blev østprofilerne målt op i målestoksforhold 1:20.

Op mod feltets østside, I.P. Jacobsens Plads stod en profil med et snit gennem en kælder. Dette snit blev tegnet og siden gravet bort med maskine. Inde bag profilen lå fjernvarmerør, så der var kun bevaret en lille del.

Figur 12. Snit gennem en kælder i området op mod I.P. Jacobsens Plads.

Den egentlige udgravning var rettet mod den såkaldte ”knold”, et 6 x 5 m stort område op mod Storegade, der ikke var berørt af kældre, og hvor der derfor var uforstyrrede kulturlag, der dels kunne registreres i profilerne, dels kunne undersøges i fladen. De øverste lag blev gravet bort med maskine, og anlæggene blev fotoregistreret, inden de blev gravet væk – fundene daterede lag og anlæg til renaissance eller yngre, hvorfor de blev nedprioriteret. Den nederste horisont med anlægsrester fra middelalderen blev udgravet manuelt. Den 8/5 blev feltet ved ”knolden” med maskine udvidet ca. 1 meter mod nord, hvorved en større del af hustømterne kunne afdækkes. Til sidst blev der gravet til undergrund med maskine.

Fund blev indsamlet lagvis med oplysninger om fundkontekster anført i fundlisten. Der blev ikke foretaget soldning under udgravningen, dog er der indsamlet prøver af udvalgte lag med henblik på vandsoldning og eventuelt naturvidenskabelige undersøgelser. De fugtige og humøse kulturlag har givet gode bevaringsforhold for organisk materiale, og der er mange fiskeben bevaret. Feltet blev jævnlige afsøgt af medlemmer af Thy Detektorforening. Fundene blev indsamlet med oplysninger om fundsted.

Knogler blev indsamlet, når de indgik i en sikker kontekst. Det høje kridtindhold i Thistedes undergrund giver gode bevaringsforhold for knogler. Løst fundne knogler fra området blev ikke indsamlet konsekvent på grund af usikkerhed om kontekst og datering.

Målesystem

Horisontalt: I feltet blev der etableret et målesystem ved hjælp af vinkelprisme. Feltgrænser og søgegrøfter blev målt ind i forhold til dette målesystem, der på figur 2 er tegnet ind på et kort over bebyggelsen ved Storegade (udsnit af kort i målestok 1:200 vedlagt som bilag 1). Dermed er målesystemet relateret til etablerede opmålinger.

Vertikalt: Nivellering foregik ud fra et fixpunkt på Storegade, en fontæne ved Imerco's facade. Koten for denne ligger på ca. 4,35 DNN, jf koteplan udarbejdet af landinspektørfirmaet Nellesmann & Bjørnkjær. Fixpunkter og målelinier samt de målte højder fremgår af planer og profilopmålinger.

Dataliste

Museet for Thy og Vester Hanherred har foretaget såvel prøveudgravninger som den egentlige udgravning. Den originale dokumentation og fund fra udgravningen opbevares på Museet for Thy og Vester Hanherred under journalnr. THY 5036.

Prøvegravningsrapport og sagsakter Museet for Thy og Vester Hanherred, journalnr. THY A300/55 5036. Kulturarvsstyrelsens journalnr. 2003-2123-1330 og 2003-2122-1508.

Figur 13. Fotos af udvalgte fund. Middelalderlige mønter, skøjte tildannet af en ko-knogle og forskellige benredskaber.